

Інформаційна довідка
щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до статті 146¹
Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за
незаконне позбавлення волі або насильницьке викрадення (зникнення)
людини під час здійснення заходів з оповіщення та мобілізації»
*(реєстр. № 15303 від 08.06.2026)**

***Анотація.** В інформаційній довідці аналізується доцільність внесення змін до статті 146¹ Кримінального кодексу України з метою посилення відповідальності за незаконне позбавлення волі або насильницьке викрадення (зникнення) людини під час здійснення заходів з оповіщення та мобілізації у контексті проєкту Закону України реєстр. №15303 від 08.06.2026 (далі – законопроект). Проаналізовано відповідність запропонованих змін чинному кримінальному законодавству, оцінено їх вплив на забезпечення прав і свобод громадян, визначено потенційні ризики правозастосування та сформульовано рекомендації щодо їх усунення.*

***Ключові слова:** незаконне позбавлення волі, насильницьке викрадення, мобілізація, права людини, кримінальна відповідальність, санкції.*

Вступ

Незаконне позбавлення волі та насильницьке викрадення людини є одними із найбільш небезпечних злочинів проти особистої свободи, особливо в умовах воєнного стану та проведення заходів з оповіщення та мобілізації. Масовість таких випадків створює серйозні загрози для прав і свобод громадян, підриває довіру до державних інституцій та негативно впливає на суспільну стабільність.

Метою пропонованої законодавчої ініціативи є посилення кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або насильницьке викрадення (зникнення) людини під час здійснення мобілізаційних заходів. Ініціатива спрямована на забезпечення належного захисту прав громадян, підвищення рівня правової визначеності та формування дієвих механізмів протидії таким злочинам, що відповідає сучасним викликам та сприяє утвердженню принципів верховенства права і справедливості у сфері національної безпеки.

Основна частина

Законопроектом пропонується викласти в новій редакції статтю 146¹ Кримінального кодексу України (далі – КК), яка встановлює спеціальну кримінальну відповідальність за незаконне позбавлення волі та насильницьке викрадення громадян під час мобілізаційних заходів. Зокрема, передбачається криміналізація примусового утримання осіб у приміщеннях територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК, СП), збірних пунктах чи військових частинах понад строк адміністративного затримання, а також вилучення засобів зв'язку. Одночасно з цим, пропонується встановлення відповідальності за видання завідомо незаконних наказів керівниками ТЦК, СП та іншими посадовими особами.

Визнаючи необхідність запровадження кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або насильницьке викрадення (зникнення) людини

під час здійснення заходів з оповіщення та мобілізації, вважаємо за доцільне зазначити наступне.

Концептуально зазначена законодавча ініціатива є необхідною у зв'язку з масовістю порушень, що свідчить про наявність системної прогалини у правозастосуванні та має ознаки суспільно небезпечного явища. Така ситуація обґрунтовано вимагає перегляду підходів до кримінально-правової політики з огляду на суспільно небезпечний характер. Отже, запровадження кримінальної відповідальності посадових осіб за незаконне позбавлення волі або насильницьке викрадення (зникнення) людини під час здійснення заходів з оповіщення та мобілізації відповідає меті та завданням кримінального закону, узгоджується з положеннями статті 2 КК України (підстави кримінальної відповідальності) та статті 11 КК України (визначення злочину як суспільно небезпечного діяння), забезпечуючи належний захист конституційних прав громадян і приведення мобілізаційних процесів у правове поле.

Одночасно з цим, з огляду на пропоновані зміни до КК, існує потенційний ризик правової невизначеності у практиці застосування інших чинних норм кримінального закону, зокрема статті 146 КК, яка передбачає відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, а також статті 365 КК, яка встановлює покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Це може створити *конкуренцію норм*, що вимагає чіткого розмежування складів кримінальних правопорушень.

Відтак, йдеться про уточнення суб'єкта, об'єктивної сторони складу злочину у співвідношенні зі згаданими статтями 146 і 365 КК, що забезпечить єдину практику застосування. Зокрема, шляхом внесення примітки до пропонованої статті 146¹ КК, що ця стаття є спеціальною і застосовується виключно у випадках незаконного позбавлення волі чи насильницького зникнення громадян під час мобілізаційних заходів. Такий підхід дозволить уникнути правової невизначеності та забезпечить чітке розмежування складів злочинів між загальною та спеціальною нормою.

Так, якщо незаконний наказ прямо пов'язаний із процесом оповіщення, прибуття до ТЦК, проходження медкомісії чи іншими мобілізаційними процедурами, застосовується стаття 146¹ КК як спеціальна норма, у той самий час стаття 365 КК залишається загальною нормою, яка охоплює перевищення влади у будь-якій іншій сфері діяльності правоохоронних чи військових органів. Отже, вирішальним є те, що нова редакція статті 146¹ має характер спеціальної норми, яка охоплює саме дії посадових осіб у сфері мобілізаційних заходів.

Варто звернути увагу на те, що у практиці застосування нової статті 146¹ КК можуть виникати суттєві проблеми із доведенням факту «насильницького зникнення» чи «незаконного утримання», особливо у випадках, коли особа перебуває у приміщеннях ТЦК без належної реєстрації. Йдеться про відсутність протоколів затримання, актів доставлення чи інших процесуальних документів ускладнює встановлення часу, місця та обставин утримання, що створює ризик закриття кримінальних проваджень через недостатність доказів. Відтак, у контексті пропонованого законопроекту доцільно передбачити обов'язкові

процесуальні механізми фіксації будь-якого затримання чи доставлення особи до ТЦК.

Зокрема, вбачається необхідним законодавчо закріпити вимогу складання протоколу доставлення або затримання із зазначенням дати, часу, місця, підстави та даних службової особи, яка здійснила дію, а також підпису затриманого. Додатково слід запровадити ведення єдиного журналу обліку доставлених осіб у ТЦК та СП у паперовій та електронній формі, доступного для перевірки прокуратурою та уповноваженими органами. Важливим елементом має стати обов'язкова відеофіксація моменту доставлення та перебування особи у ТЦК, що дозволить підтвердити факт утримання та його тривалість. Запровадження таких процесуальних гарантій значно спростить доказування у кримінальних провадженнях, мінімізує ризик закриття справ через формальну відсутність доказів та забезпечить реальну ефективність нової кримінально-правової норми.

Зауважимо, що існуючі електронні системи обліку («Резерв», «Дія») та інші цифрові інструменти, які використовуються для ведення військового обліку та мобілізаційних процесів дозволяють лише реєструвати дані про призовників, вести електронні картки та автоматизувати частину процедур, але вони не замінюють процесуальні гарантії, які забезпечують доказову базу у кримінальних провадженнях.

У зв'язку з вищенаведеним варто доповнити чинний Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» новою статтею (або частиною у відповідній статті), яка б передбачала процесуальні гарантії фіксації доставлення та перебування громадян у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки. Це дозволить створити належну доказову базу для кримінальних проваджень за статтею 146¹ КК України та унеможливить практику «зникнення» осіб без документального підтвердження.

Стосовно встановлення кримінальної відповідальності керівників за видання завідомо незаконних наказів (частина третя статті 146¹ КК в релакції законопроекту) потребує уточнення критерій «завідомості». У кримінальному праві «завідомо» означає усвідомлення особою протиправності наказу на момент його видання, однак у військових умовах межа між законним та незаконним наказом може бути розмитою. Отже, існує потреба доведення, що керівник знав про незаконність і свідомо видав наказ. Це може бути підтверджено, наприклад, відсутністю процесуальних документів, перевищенням строків адміністративного затримання чи вилученням засобів зв'язку без правових підстав. Інакше існує ризик надмірної криміналізації та покладання відповідальності на посадових осіб у випадках, коли вони діяли в умовах правової невизначеності або під тиском обставин.

Таким чином, для забезпечення балансу між принципом невідворотності покарання та принципом справедливості необхідно закріпити у законодавстві процесуальні механізми фіксації наказів і дій службових осіб (протоколи, електронні реєстри, відеофіксація). Це дозволить у суді довести «завідомість» як усвідомлене видання незаконного наказу, а не службову помилку, і забезпечить справедливе застосування статті 146¹ КК України.

Висновки

Законопроект, на нашу думку, є важливим кроком у напрямі захисту конституційних прав громадян і приведення мобілізаційних процесів у правове поле, однак для уникнення правової невизначеності необхідно деталізувати межі складів злочинів, уточнити критерії «завідомості» незаконних наказів та забезпечити належний механізм дотримання процесуальних гарантій прав громадян під час мобілізації.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*